

РАДМИЛА ЖУГИЋ
(Београд)

ЈЕДНО ПОРЕЂЕЊЕ ИСТИХ ИЛИ СРОДНИХ ГЛАГОЛСКИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА У БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУЖНОМОРАВСКОМ ГОВОРУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У раду се анализирају исте или сродне глаголске лексеми у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика. Паронимски парови се класификују у три типа у зависности од врсте односа између семантичких реализација бугарске и српске јужноморавске лексеми. Резултати анализе дају повода за закључак да, на плану разматраног сегмента глаголске лексике, српски јужноморавски дијалекат испољава високу самосвојност у односу на суседни му бугарски језик.

У лексичким системима бугарског језика и јужноморавског говора¹ српског језика уочен је, с једне стране, слој и формално и семантички идентичних лексема², а с друге стране слој лексема које су по свом формалном лику исте или сасвим сличне, али су им значења различита. Предмет овога рада биће паронимски парови³ који су својствени овим језичким срединама.

Формална сличност, која подразумева сличност како у фонетској, тако и у графемској реализацији једног паронимског пара, нужан је предуслов за утврђивање семантичке блискости међу члановима који тај пар оличавају у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика⁴. Материјал од седамдесетак констатованих парова пружа могућност за истраживање у овом правцу. Ти ће парови бити свестрано размотрени. Прво ће у жижи пажње бити оне глаголске лексеми у којима је уочено заједничко семантичко језгро. Лексички парови који се у семантичком погледу не могу довести ни у какву везу, биће издвојени као посебан тип.

¹ За особине овог говора исп.: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Увод у *штокавско наречје*, друго издање, Матица српска, Нови Сад, 1985, стр. 110-125.

² Упоредивањем лексичког корпуса у *Бугарско-српскохрватском речнику* Марина Младенова са лексичком грађом јужноморавског говора, установили смо око 1000 формално и семантички идентичних лексема.

³ За исте или сродне лексичке јединице у категорији именица исп.: Р. Жугић, *Типове междуезикови омонимно-паронимни двойки (вѣрху материала от книжовния бѣлгарски език и южноморавския говор на срѣбски език)*. (скраћено: *Типове междуезикови омонимно-паронимни двойки*). Тај ће рад бити ускоро објављен у Бугарској, у зборнику реферата одржаних на скупу у Великом Трнову на тему „Актуелни проблеми бугаристике и славистике“.

⁴ Формална сличност бугарске и јужноморавске лексеми узима се условно, будући да се ради о два различита фонетско-фонолошка система.

Паронимски глаголски парови разврстани су у три типа у зависности од врсте односа између значења чланова пара.

Ти и А: — Овај тип је установљен на основу односа првих, најфреквентнијих семантичких реализација лексема⁵. У оквиру овога типа издвојена су два подтипа у зависности од тога да ли су обе лексеме вишезначне (подтип А₁), или једнозначењски јужноморавски члан има вишезначењски бугарски парњак (подтип А₂).

Под њи и А: — Овај се подтип оличава паронимским паровима глагола са два или више значења чије су основне семантичке реализације идентичне, док се семантичка диференцијација сагледава у оквиру односа основног значења бугарског члана паронимског пара и маркираног, често фигуративног, значења његовог јужноморавског парњака. Нпр.: буг. глагол *трд-пам* са три значења и јм. глагол *џрџам* са два значења, имају заједничко семантичко језгро садржано у првој семантичкој реализацији „правити буку, лупати, ударати“. Семантичка диференцијација међу њима видна је у односу: други, фиг. значења јм. члан „говорим којешта, лупетам“ и основно значење буг. члана. У паронимском пару *прекарам / џрекарам* буг. члан има седам, а јм. члан пет семантичких реализација. Прва реализација оба члана „превозним средством превести од једног до другог места“, идентична је. Последње значење јм. члана „насилно прекинем трудноћу, абортирам“ је диференцијално у односу на основно значење буг. члана. Чланови пара *полџа / џолџим* са по две семантичке реализације имају заједничко семантичко језгро садржано у првим значењима: „пузити извесно краће време“. Друго значење јм. члана „начиним некоме посету, посетим некога“ је семантичка диференцијација у односу на буг. члан. У пару *завџржа / завџжем* буг. члан има пет, а јм. члан две семантичке реализације. Семантички су оба члана обједињена идентичним основним реализацијама: „завезати, свезати“. Семантичка диференцијација се сагледава у оквиру односа другог, фиг. значења јм. члана „лупим шамар, ошамарим“ и основног значења његовог буг. парњака.

Под њи и А₂: — Овај се подтип оличава паронимским паровима глагола са два или више значења буг. лексеме чија је примарна семантичка реализација идентична са једином семантичком реализацијом јм. члана, док се семантичка диференцијација сагледава у оквиру односа основног, јединог значења јм. члана паронимског пара и осталих семантичких реализација његовог буг. парњака. Такав однос значења имају следећи парови глаголских лексема: јм. (*набуџам*) — нагурам, угурам / буг. (*набутам*) св. в. набутвам 1. вкарвам като бутам, тикам 2. разг. намирам нешто, оставено на скрито място; јм. (*џровџим*) — пробушим / буг. (*проваља*) св. в. проваљам 1. пробивам надолу с удрање, с вџртене; продџнвам 2. правя нешто или някой да претџрпи провал; јм. (*улеѓне се*) — слегне се (о земљи) / буг. (*улеѓна се*) св.

⁵ Термин семантичка реализација узимамо у тумачењу Д. Г. Премк. Исп.: Даринка Гортан-Премк, *Полсемџа и хомонимџа у срџскохрвајском језику*, Јужнословенски филолог XL, Београд, 1984, 11–19.

в. улягам 1. за прѣст и др. слягам се, 2. прен. ставам спокоен, уравнотежен зрял, трезвен; јм. (*зарѡвим*) — сместим, ускладиштим (обично поврће или воће) у трап, утрапим / буг. (*зарѡвя*) св. в. заравям 1. слагам в дупка и затрупвам от горе, 2. запълвам јама, ров и под, 3. погребвам, 4. мушвам в нешто меко или насипно, 5. прен. отрупвам, затрупвам, обикн. с пари или друго скъпо или жадувано нешто; јм. (*ѡлѡвим*) — испирам рубље / буг. (*плѡвя*) 1. плакна, отпирам, 2. промивам, прочиствам, отделям.

Полисемантичност буг. члана паронимског пара у односу на јм. члан резултат је метонимичног преноса значења⁶.

У расположивом материјалу нисмо могли констатовати очекивани подтип паронимских парова глагола са вишезначном јм. лексемом и једнозначном буг. лексемом⁷.

Тип Б: — Овај тип паронимских глагола установљен је на основу односа семантичких компонената примарних значења бугарских и јужноморавских лексема. Применом компонентне анализе семантичких структура паронимских парова утврдили смо да овај тип паронима оличава заједничка архисема, а семантичка диференцијација се сагледава у оквиру односа диференцијалних сема бугарског и јужноморавског члана паронимског пара⁸.

Овакав однос семантичких компонената имају следећи парови лексема: буг. (*кѡмам*) — правя жест за сѣгласие или несѣгласие като движа главата си отгоре надолу / јм. (*кѡмам*) — правим покрет руком са циљем да скренем некоме пажњу на своје присуство, да дозовем некога [заједничка архисема је „правити покрет неким делом тела“; диференцијалне семе су „главом / руком“, „у знак одобравања — неодобравања“ / „са циљем скретања пажње на сопствено присуство“]; буг. (*кѡмна*) — кимам един пѣт или неколко пѣти по един пѣт в знак на нешто / јм. (*кѡмнем*) свр. од кимам [однос семантичких компонената је исти као код пара *кимам* / *кимам*]; буг. (*сѡуша се*) — спријатељавам се, сближавам се, обикн. с противообществена цел / јм. (*зѡушим се*) — зближим се, спријатељим се, сродим се с неким [заједничка је архисема „зближити се“; диференцијална сема за буг. члан је „обично да би се напакостило трећем лицу“, а за јм. члан „циљ међусобног зближавања није усмерен на треће лице“]; буг. (*накѣрмя*) — кѣрмя дете до пълното му насичане / јм. (*накѣрим*) — нахраним крупну стоку крмом [заједничка архисема је „нахрани“; диференцијална сема за буг. члан је „дете“, а за јм. члан „стоку“]; буг. (*забуля*) св. в. забулвам покривам главата и част от лицето с було; пребулвам / јм. (*забулим*) — покријем главу марамом [архисема за оба

⁶ За метонимијске процесе исп.: Милка Ивић, *О „регуларној ѡписемји“ у лексиколошкој теорији и лексикографској ѡпраки*, Лексикографија и лексикологија. Зборник реферата, Београд — Нови Сад, 1982, 77–81.

⁷ За овај подтип паронимских парова именица исп.: Р. Жугић, *Типове междузикови омонимно-паронимни двојки*.

⁸ Термине семантичка структура и архисема узимамо у тумачењу Д. Г. Премк. Исп.: Даринка Гортан-Премк, *Пописемји и хомонимји у срѣскохрвајском језику*. Јужнословенски филолог XL, Београд, 1984, 11–19 и Даринка Гортан-Премк, *О регуларности семантичког варирања*, Јужнословенски филолог XLIX, Београд, 1993, 23–28.

члана је „покрити главу нечим“; диференцијална сема у буг. члану је „велом“, а у јм. члану „марамом“; буг. (*тепам*) — поливам с гореща вода и удријам върху вълнена тъкан за да стане попхътна / јм. (*иџџам*) — ударам, бијем, тучем некога [архисема за оба члана је „ударати“; диференцијална сема за буг. члан је „по вуненој тканини“, а за јм. члан „по некоме, по бићу“]; буг. (*тџнам*) — удријам за да отстраня праха / јм. (*џџџам*) — ударам ногама о подлогу [архисема за обе лексеме је „ударати“; диференцијалне семе за буг. члан су „руком“, „по предмету“, „с циљем да се с предмета одстри прашина“, а за јм. члан „ногама“, „о подлогу“; у основи оба члана паронимског пара је ономотопеја туп, туп]; буг. (*рџва се*) — внимателно изследвам, проучавам нешто; занимавам се съсредоточно с нешто / јм. (*рџвим се*) — усредсређујем претећи поглед у некога [архисема за оба члана је „усредсредити“; диференцијалне семе за буг. члан су „интелект“, „на нешто“, а за јм. члан „претећи поглед“, „у некога“]; буг. (*џабуркам се*) — пълня устата си с течност и я движа с особен шум за промиване или гаргар / јм. (*џабуркам се*) — брчкавам се, играм се по води [архисема за оба члана је „производи жуборење, клокотање течности“; диференцијалне семе за буг. члан су „гргољењем течности“, „у устима“, а за јм. члан „ударањем по води“, „било којим делом тела“].

Ти џ В: — Паронимске глаголске лексеме овога типа оличава апсолутно одсуство семантичке блискости, односно потпуна семантичка диференцијација бугарског и јужноморавског члана пара. Овакав однос семантичких поља имају следећи лексички парови: буг. (*вија*) 1. огъвам вџв форма на дџга или крџг, извивам = ср. савијати, 2. суча, усуквам = ср. усукивати, 3. збирам в едно, свџрзвам, плета = ср. плести, уплитати, 4. омотавам, навивам = ср. омотавати, навијати / јм. (*вијем*) — плачем; буг. (*глася се*) — приготвям се, подготвям се; каня се = ср. спремати се, припремати се / јм. (*гласим се*) — одазивам се; буг. (*џкна*) — св. в. еквам — почвам изведнџж да еча / јм. (*џкнем*) — ударим некога јако, млатнем, треснем; буг. (*запој*) св. в. запоявам, съединявам метални части с помоща на припой от разтопен калай = ср. заваривати / јм. (*зайојџем*) — запевам; буг. (*затиќам*) — св. в. затиќвам — започвам да тикам, да блџскам, да бутам = ср. почети гурати, погурнути, гурнути / јм. (*зайиќам*) — затурирам, загузим; буг. (*зацапам*) 1. започвам да цапам, да пляскам, да плискам в нешто рядко или течно = ср. угацати, 2. размазвам, размазвам, разцапвам нечистотији по някаква повџрхност = ср. замазати, умазати, испрљати / јм. (*зацапам*) — започнем брзо, халапљиво да гризем, да кидам храну зубима; буг. (*изпреваря*) св. в. изпреварвам 1. задминавам при движение = ср. престићи, претећи, 2. извџршвам нешто в повече, по-бџрзо или по-рано от друг = ср. престићи у неком послу / јм. (*испреварим*) — преварим више џуди у истом маху; буг. (*израня*) св. в. изранявам — правя да се покрие с рани = ср. нанети некоме ране, ранити некога / јм. (*израним*) — исхраним, прехраним; буг. (*израня се*) св. в. изранявам се — покривам се с рани = ср. покрити се, прекрити се ранама / јм. (*израним се*) — исхраним се, прехраним се; буг. (*изцапам*) св. в. изцапвам — правя да стане мрџсен, нацапвам = ср. испрљати, умазати, замазати / јм.

(*исц'аѝам*) — халапљиво, брзо изгризем, искидам храну зубима; буг. (*ли'скам*) — изхв'рљам наведн'ж вода, течност от с'д; блискам = ср. просипати од једном воду, течност из посуде, пљускати / јм. (*ли'скам*) — у дем. значењу од лижем; буг. (*лягам*) 1. заемам хоризонтално положение с т'ялото си, за да лежа или сп'я = ср. лежати, 2. прен. за дреха, обувка — прилягам пл'тно = ср. приањати, 3. прен. за м'гла, здрач, тишина — спушкам се постепено, падам = ср. спуштати се, падати (о магли, мраку и сл.) / јм. (*лягам*) — наносим некое увреде, вређам, брукам; буг. (*миткам*) — ходя без посока и без работа, шляя се, скитам се = ср. скитати, лутати, дангубити, беспосличити / јм. (*ми'йкам*) — повлађујем, угађам некое; буг. (*поту'ля*) св. в. потульвам 1. туля изцяло; скривам = ср. прикрити, скрити, 2. премълчавам, за да не се разбере, разчуе = ср. пређутати истину / јм. (*йош'улим*) — савијем, повијем; буг. (*пот'рся*) св. в. потърсвам — търся еднократно или кратко време = ср. з'атражити, потражити / јм. (*йош'рсим*) — очистим земљиште од корова, траве и сл.; буг. (*припна*) св. в. припвам — започвам да припкам (тичам леко, с подскачания) = ср. почети трчати, потрчати подскакујући / јм. (*при'инем*) 1. притворим, пришкринем врата, 2. приморам некога на нешто; буг. (*разп'рся*) св. в. разпервам — за криле, пера, р'ъце и др. разтварям нашироко = ср. раширити крила, руке и сл. / јм. (*рас'перем*) — распорим; буг. (*р'о'вя*) 1. копая, д'лб'ая, правя дупки, неравности по земята, р'ия = ср. копати јаму, ров, 2. т'ршувам, б'рникам, преравам = ср. претурати, претраживати, 3. прелиствам = ср. прелиставати, листати књигу, 4. прен. пројавявам любопитство, чепкам, чов'ркам = ср. показивати радозналост, знатигељу / јм. (*ров'ем*) — плачем, ридам; буг. (*сва'ря*) св. в. сварвам 1. заварвам = ср. затећи, наћи, 2. успявам да св'рша в определено време, навреме; успявам да се вредя на време = ср. благовремено завршити, стићи, постићи / јм. (*сва'рим*) — скувам; буг. (*сг'од'я*) св. в. сгодявам — сгаждам, уреждам годеж между м'ж и жена = ср. обавити веридбу између мушкарца и жене / јм. (*зг'одим*) — погодим нешто, урадим како треба, како одговара; буг. (*сг'од'я се*) правя годеж = ср. верити се / јм. (*зг'оди се*) — догоди се, деси се; буг. (*спирт'осам се*) св. в. спиртосвам се 1. сковавам се, оставам на място от страх, голяма изненада и др. = ср. много се уплашити, скаменити се од страха, преплашити се, 2. напивам се с алкохол до безпааметност = ср. опити се, напити се / јм. (*ши'ир'шошем се*) — јако омршам, смршам; буг. (*ти'кам*) 1. движа, карам да в'рви, като бутам, тласкам, натискам = ср. гурати, одгуривати, 2. мушкам, п'хам, завирам няк'де = ср. утрпавати се, наметати се, 3. прен. подтиквам, насърчавам непрек'снато за дейност = ср. давати подстрек, подстицати / јм. (*ти'кам*) — затурам, губим; буг. (*ти'кам се*) 1. влизам с напирание, с'с сила, мушкам се, навирам се = ср. гурати се, тискати се узајамно, 2. прен. натрапвам се, вра се = ср. наметати се, утрпавати се / јм. (*ти'кам се*) — губим се, ишчезавам, нест'ајем; буг. (*т'р'ся*) 1. старая се да намеря, открия = ср. тражити, 2. стремя се да получа нешо, искам = ср. захтевати / јм. (*т'р'сим*) — чистим земљиште од корова, траве и сл.; буг. (*утв'р'д'я*) св. в. утв'рждавам 1. узаконявам, приемам окончателно, легализирам = ср. озаконити, потврдити, 2. затв'рдявам, укрепвам, стабилизираам

(власт, позиции, убеждения и др.) = ср. учврстити, ојачати, стабилизovati (власт, позициије и сл.) / јм. (*ушврџдим*) — умрем; буг. (*хакам*) — удрям, блъскам, халосвам = ср. ударати из све снаге, млатити, трескати / јм. (*акам*) — скитам, луњам, лутам; буг. (*црџкна*) св. от црџквам 1. исправям се изведнџ нагоре, започвам да стърча = ср. изненада се појавити, извирити, 2. прен. подавам си извџн очертанията на нешто, заставам по такџв начин = ср. одударати, реметити склад, штрчати / јм. (*шџрџкнем*) — помузем.

Семантичка анализа паронимских глаголских лексема претходног типа показује следеће: 1. бугарски члан паронимског пара је најчешће полисемантичан према свом моносемантичном јужноморавском парњаку; 2. будући да јужноморавска лексема није семантички идентична ни са једном семантичком реализацијом полисемантичне бугарске лексеме, не може се говорити о распаду полисемије јужноморавске лексеме; 3. свака од ових лексема имала је сопствени семантички развој; 4. апсолутна семантичка диференцијација паронимских лексема насталих префиксацијом истозначењским префиксом резултат је семантичке дивергенције основних лексема: *зайшкам / зайшкам, зацајам / зацајам, изцајам / исцајам, сваря / сварим*; 5. формална сличност основних лексема у паронимском пару *израня / израним* резултат је одсуства гласа х у јужноморавском говору (раним < храним).

Сви досад изложени лексичко-семантички подаци дају повода за завршни закључак да, на плану разматраног сегмента глаголске лексике, српски јужноморавски дијалекат испољава високу самосвојност у односу на суседни му бугарски језик.

ИЗВОРИ:

1. Марин Младенов, *Бугарско — српскохрватски речник*, Београд, 1967.
2. *Съвременен тълковен речник на българския език*, Велико Търново, 1994.
3. За лексику јужноморавског говора коришћена је лексика из сопствене збирке дијалекатске лексике (пункт околина Лебана), забележене при теренском истраживању у оквиру програма Одбора за дијалектологију САНУ.

Резюме

Радмила Жугић

ОДНО СРАВНЕНИЕ ТОЖДЕСТВЕННЫХ ИЛИ РОДСТВЕННЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ И ЮЖНОМОРАВСКОМ ГОВОРЕ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

В работе анализированы паронимические пары глагольных лексем в болгарском языке и южноморавском говоре сербского языка. Данные лексические пары подразделены на три типа в зависимости от вида отношений между значениями болгарского члена паронимической пары и его южноморавского эквивалента. Число паронимических пар с общим ядром (типы А и Б) почти совпадает с числом лексических пар, которые в семантическом отношении не проявляют никакой связи.

На основании проведенного анализа приходится к выводу, что на плане рассматриваемого сегмента глагольной лексики сербский южноморавский диалект обнаруживает большую самостоятельность в отношении к соседнему болгарскому языку.